

Кішлар В. В.

Житомирський державний
університет імені Івана Франка

ВІКЕНТІЙ ХВОЙКА – ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ

У статті висвітлено життєвий шлях та наукову діяльність Вікентія Хвойки - одного з основоположників української археології. Зроблено акцент на його самостійній підготовці як дослідника, відкритті трипільської культури, численних археологічних пам'яток, а також внеску у

формування археологічної науки в Україні. Описано взаємодію з науковцями, меценатами та значення його відкриттів у контексті національної історії.

Ключові слова: Вікентій Хвойка, культура полів поховань, трипільська культура, скіфські кургани, археологічні дослідження, культурна спадщина.

В лютому 2025 р. виповнилось 175 років з дня народження В. Хвойки. Вікентій Хвойка є основоположником української археології, який зробив неоціненний внесок у відкриття та вивчення ряду археологічних культур від палеоліту до середньовічних пам'яток Києва і околиць. Він народився 21 лютого 1850 р. в с. Семіні (Австрійська імперія) у збіднілій шляхетській родині. Початкову освіту здобув у народній школі рідного села. Незважаючи на тяжке фінансове становище, батько прагнув забезпечити синові добру освіту [3, с. 4]. У 1864 р. Хвойка закінчив комерційне училище в м. Хрудім, після чого переїхав до Праги, де захопився історією та археологією. Під час проживання у Празі він займався садівництвом, прогулювався лісами та збирав книги з історії й археології [6].

У 1876 р. В. Хвойка емігрував до Києва, де працював учителем німецької мови та малювання. Згодом, через фінансові труднощі, він зайнявся сільським господарством, організувавши агрономічну лабораторію в селі Петрушки (нині Києво-Святошинський район) за сприяння чеської родини Дефорен. Тут він вирощував хміль та чеське просо «Росичка», яке успішно реалізовував по Україні [8].

Сільськогосподарський досвід Хвойка узагальнив у працях «Росичка» (1885) та «Хмелярство і догляд за ним» (1891), за що був нагороджений дипломами і медалями та обраний членом Французької національної сільськогосподарської академії. У 1890 р. пожежа знищила його лабораторію разом з відзнаками, однак саме тоді, серед згорілого, було виявлено уламки скляних браслетів часів Київської Русі – перші археологічні знахідки вченого [7, с. 15–16].

Самостійно опановуючи археологію, історію, етнографію, креслення, топографію, Хвойка брав участь в археологічних експедиціях під керівництвом досвідчених фахівців. Він збирав наукову літературу, аналізував проблеми давньої історії України та проводив польові дослідження. Наукове становлення Хвойки значною мірою підтримували українські науковці Ф. Вовк та В. Антонович а матеріальну підтримку надавали відомі меценати Б. Ханенко та М. Терещенко [9, с.38–39].

Методика дослідження вченого включала опитування селян, які знаходили старожитності під час польових робіт та самостійний огляд місць де проводились земляні роботи. Так, у 1893 р. на вул. Кирилів-

ській у Києві він відкрив першу в Східній Європі стоянку мисливців на мамонтів. Дослідження цієї пам'ятки стали його першим досвідом проведення розкопок. В. Хвойка вперше застосував методику розкопок пам'ятки широкою площею. Це дозволило простежити розташування знахідок відносно одна одної та за горизонтами залягання. Дослідження Кирилівської стоянки тривали до 1902 р. За цей час було розкопано 9 тис. м². Дослідник зробив багато креслень та замальовок, а більшість знахідок стали першими експонатами Київського музею старожитностей та мистецтв. З пам'ятками палеоліту дослідник зустрічався і в подальшому. Зокрема знайшов і дослідив стоянку Іскорость, яка розташовувалась на лівому березі р. Уж в м. Коростені [4, с. 31–39].

Ключовим відкриттям В. Хвойки стало виявлення у 1896 р. «неолітичного місцезнаходження» біля села Трипілля, де були знайдені гончарні печі, залишки жител, кераміка, знаряддя праці, зброя та антропоморфні статуетки. Подібні матеріали походили також із розкопок біля навколишніх сіл. Дослідник відніс ці знахідки до вже відомої в Центральній Європі «культури мальованої кераміки».

Беручи до уваги особливості виготовлення та орнаментативної кераміки, В. Хвойка розділив усі виявлені артефакти на дві групи – «А» та «В». У 1899 р. результати своїх досліджень він підсумував на XI Археологічному з'їзді в Києві. Саме під час виступу на цьому з'їзді В. Хвойка вперше вжив термін «трипільська культура» [5, с. 44].

У 1907 р. на території стародавнього київського дитинця в садибі лікаря М. Петровського, В. Хвойка знайшов рештки язичницького капища у вигляді фундаменту еліптичної форми, а також залишки князівських майстерень, фундамент палацу та цеглу із зображенням тризуба – князівського символу. Там же виявлено братську могилу жертв навали 1240 р. [2, с. 154].

Окремо слід відзначити вагомий внесок В. Хвойки у вивчення слов'янських старожитностей та розроблення ним власної концепції слов'янського етногенезу. Він став першовідкривачем культури полів поховань у Східній Європі. Під цим терміном дослідник розумів групу пам'яток перехідного періоду від скіфського до слов'янського часу.

Вперше такі могильники без наземних ознак були виділені в Центральній Європі. Подібні пам'ятки В. Хвойка дослідив у 1899–1900 рр. біля селищ Ромашки, Зарубинці та Черняхів [1, с. 32–34].

Вказані дослідження дозволили В. Хвойці виділити етновизначальні ознаки слов'янства, а саме: поховальний обряд кремацію, доліхокрапіню, як антропологічну ознаку, незмінність способу житло будування

(напівземлянки з обмазаними глиною стінами), осілий спосіб життя та землеробство, яке, на думку дослідника, обумовило характерні риси матеріальної культури слов'ян. Важливе місце у власній концепції слов'янського етногенезу В. Хвойка відводив обряду тілоспалення, характерному для народів, що заселяли Середнє Придніпров'я та Прикарпаття протягом всього часу розвитку цих територій. Саме кремацію він визначав як показник автохтонності, незмінності населення регіону, а саме населення визначав як слов'янське [3, с. 111–112].

В. Хвойка також досліджував пам'ятки бронзової доби, скіфські кургани, городища та ін. За довгі роки археологом було зібрано великі колекції артефактів різних археологічних періодів, які потребували упорядкування та умов зберігання. Тому в 1899 р. на основі зібраних матеріалів він заснував Київський міський музей старожитностей і мистецтв [7, с. 52].

В. Хвойка помер 2 листопада 1914 р. від сухоти (туберкульозу) і був похований на Байковому цвинтарі. Його пам'ять увічнено кількома меморіальними об'єктами: монументом у селі Трипілля, меморіальною дошкою на вул. Ігоревській у Києві, а також вулицею на Подолі, названої на його честь. Національна академія наук України започаткувала премію імені В. Хвойки [8].

Таким чином, наукова діяльність В. Хвойки стала основою для становлення української археології як самостійної галузі знань та сприяла формуванню археологічної джерельної бази для вивчення давньої історії України. Він став першовідкривачем ряду археологічних культур на території Східної Європи, запропонував свою автохтонну концепцію етногенезу слов'янських народів, запроваджував передові методи польових археологічних досліджень, проявив себе як фундатор українського музейництва. Його відкриття стали фундаментом для подальших археологічних досліджень на теренах України і залишаються взірцем наукової наполегливості, ентузіазму та відданості справі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Абашина Н. С. В. В. Хвойка – першовідкривач полів поховань в Україні. *Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження)*. Київ : Інститут археології НАН України, 2000. С. 32–39.
2. Абашина Н. С. В. В. Хвойка – дослідник старожитностей Придніпров'я. *Археологія*. 2003. № 3. С. 150–154.
3. Абашина Н. С. Концепція В. В. Хвойки й сучасні погляди на етногенез слов'ян. *Вікентій Хвойка та його внесок у дослідження давньої історії України (до 160-річчя від дня народження)*. Київ : Такі справи, 2010. С. 111–118.

4. Беленко М. М., Радієвська Т. М. Палеолітичні дослідження В. В. Хвойки. Вікентій Хвойка та його внесок у дослідження давньої історії України (до 160-річчя від дня народження). Київ : Такі справи, 2010. С. 30–43.

5. Бурдо Н. Б. «Культури А та В» Вікентія Хвойки і сучасний стан проблеми виділення культур спільноти Трипілля-Кукутені. Вікентій Хвойка та його внесок у дослідження давньої історії України (до 160-річчя від дня народження). Київ : Такі справи, 2010. С. 44–58.

6. Єгорова З. Вікентій Хвойка – видатний археолог-самоук. Голос України. 2019. № 209. С. 9. URL: <http://www.golos.com.ua/article/323440> (дата звернення: 22.04.2025).

7. Колеснікова В. А. Сторінки життя Вікентія Хвойки. Київ : ФОП Корвін-Піотровський А. О., 2008. 75 с.

8. Рудяченко О. Вікентій Хвойка – провідник у підземному царстві. Укрінформ. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2801824-vikentij-hvojka> (дата звернення: 22.04.2025).

9. Черняков І. Т. Вікентій Хвойка (1850–1914). Київ : Архетип, 2006. 199 с.